BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIGA ONA TILI FANIDAN TA’LIM BERISHDA YOZMA NUTQNI RIVOJLANTIRISH YO‘LLARI

UNIVERSITY OF INNOVATION TECHNOLOGY
Nasriddinova Nasiba Alimjonovna
“Maktabgacha va boshlang‘ich ta’lim” kafedrasi dotsenti v.b., p.f.f.d (PhD)
Nabibullayeva Durdona Ikromjonovna
“Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi I bosqich talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘uvchilariga ona tili darslarida ta’lim - tarbiya berish jarayonida yozma savodxonligini oshirish yo‘llari, hamda shu jarayonda turli metodlardan foydalanish usullari haqida so‘z boradi. Maqolamizning asl maqsadi ham o‘quvchilarning yozma nutq savodxonligini rivojlantirish ayniqsa boshlang‘ich sinflarda muhimligini ko‘rib chiqish hamda bu yo‘lda ona tili fanining rolini tahlil qilishdan iboratdir.

Kalit so‘zlar: nutq, metod, didaktika, o‘zlashtirish, psixolingvistika, pedagogika, texologiya, professor, pedagog, individual.

Аннотация: В данной статье рассматриваются пути повышения письменной грамотности учащихся начальных классов в процессе обучения и воспитания на уроках родного языка, а также преимущества использования различных методов в этом процессе. Основной целью нашей статьи является рассмотрение важности развития письменной речевой грамотности учащихся, особенно на начальном этапе обучения, а также анализ роли предмета родного языка на этом пути.

Ключевые слова: речь, метод, дидактика, усвоение, психолингвистика, педагогика, технология, профессор, педагог, индивидуальный.

Abstrakt: This article discusses ways to improve the written literacy of primary school students in the process of education and upbringing during native language lessons, as well as the benefits of using various methods in this process. The main purpose of the article is to examine the importance of developing students’ written speech literacy, especially at the primary stage, and to analyze the role of the native language subject in this process.

Keywords: speech, method, didactics, acquisition, psycholinguistics, pedagogy, technology, professor, teacher, individual.

Bugungi zamonaviy texnologiyalar shiddat bilan rivojlanayotgan davrimizda nutq savodxonligi, so‘z boyligi hamda adabiy til me’yorlaridan muloqot jarayonida xabardor bo‘lish va amal qilish davr talabidir. Sababi o‘quvchilarning nutqini to‘g‘ri shakllantirish uning kelajagi uchun ham muhim poydevor hisoblanadi. Buning uchun esa o‘quvchilarni boshlang‘ich ta’limdanoq ona tili darslarida shakllantirib borish asosiy omillardan biridir. Ona tili fani boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining tafakkur qilish faoliyatini kengaytirishga, erkin fikrlay olishiga, o‘zgalar fikrini tinglashiga, o‘z fikrlarini og‘zaki va yozma ravishda ravon bayon eta olishiga, jamiyat a’zolari bilan erkin muloqotda bo‘la oladigan ko‘nikma va malakalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Bu o‘rinda ona tili ta’limiga o‘quv fani emas, balki butun ta’lim tizimini uyushtiruvchi ta’lim jarayoni sifatida qaraladi. Bu kabi jarayonda nutq o‘stirish metodikasining

asosiy vazifalaridan biri o‘quvchilar nutqining turli jihatlarini rivojlantirish, aniq uslublari va usullari haqidagi bilimlar o‘zlashtirilishini hamda ularning didaktik nutq muloqotlari paytida to‘g‘ri qo‘llay olishni ta’minlashdan iboratdir. Nutqni rivojlantirish metodikasining asosiy mazmun-mohiyatidan biri esa o‘quvchilarda og‘zaki nutqni, uning atrofdagilar bilan nutqiy muloqoti ko‘nikmalarini shakllantirishdir.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari yozma nutqini to‘g‘ri shakllanishi nafaqat o‘quvchiga shu bilan bir qatorda o‘qituvchiga ham bog‘liqdir. Ushbu jarayonni boshqaruvchi pedagog jarayon qonuniyatlarini, mexanizmlari va uning turli yosh bosqichlaridagi xususiyatlarini bilishi, nutqiy rivojlanishning individual xususiyatlarini ko‘ra bilishi va bolaning o‘ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda uning nutqiga pedagogik ta’sir ko‘rsatishning eng samarali yo‘llarini tanlashi shart.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida yozma nutqni rivojlantirish og‘zaki nutqqa qaraganda ancha murakkab jarayon sanaladi. Chunki, u o‘quvchilardan grammatik va mazmun jihatidan to‘g‘ri jumla qurishni, har bir so‘zni so‘z o‘rnida to‘g‘ri qo‘llashni, fikrni ixcham, izchil, ifodali, uslub jihatidan sodda va ravon ifodalashni, bayon qilingan fikrlar asosida xulosalar chiqarishni talab etadi. Bu nutqning murakkab tabiati yana shundaki, u imlo, tinish belgilari va uslub bilan bog‘liq. So‘zni to‘g‘ri yozish, tinish belgilarini o‘rinli qo‘llash, fikrni uslub talabiga muvofiq bayon qilish o‘quvchidan katta mas’uliyatni talab etadi. Shu sababli nutqning bu turi ancha sekin va murakkab kechadi. Yozma nutqning o‘ziga xos xususiyatlaridan yana biri uni tekshirish, tuzatish, takomillashtirish mumkinligidadir. Buning uchun esa turli didaktik metod va o‘yinlar yordamga keladi. Boshlang‘ich sinflarda ona tilini o‘qitish grammatika, imlo va unga bog‘liq holda nutq o‘stirish metodikasinigina emas, balki xat-savod o‘rgatish, sinfda va sinfdan tashqari o‘qish metodikalarini ham o‘z ichiga oladi.

Didaktik o‘yinlar boshlang‘ich sinflarda ta’limning samarali bo‘ishini ta’minlaydi. O‘quvchilarning o‘quv-bilish faoliyatini muvaffaqiyatli boshqarishga yordam beradi, ya’ni didaktik o‘yinlar vositasida nazariy bilimlar oson egallanadi, qiziqishlarini orttiradi.

Boshlang‘ich sinflarda yozma nutqni shakllantirishda quyidagi interfaol metodlardan samarali foydalanish mumkin:

Aqliy hujum - o‘quvchilarning erkin fikr bildirish va yozma matn uchun g‘oyalar ishlab chiqishiga yordam beradi.

Kichik guruhlarda ishlash - o‘quvchilarning o‘zaro muloqotini kuchaytirib, birgalikda matn tuzish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Klaster - fikrlarni tizimlashtirish va yozma bayon qilishda mantiqiy bog‘lanishlarni aniqlashga xizmat qiladi;

INSERT - matn bilan ishlash jarayonida o‘quvchilarning tahliliy fikrlashini rivojlantiradi;

Rol o‘ynash - yozma nutqda ijodiy yondashuvni shakllantiradi.

Interfaol metodlarning yozma nutqni rivojlantirishdagi boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining yozma nutqiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Ushbu metodlar orqali o‘quvchilar matn tuzish jarayonida faol ishtirok etadi, fikrini erkin ifodalashga o‘rganadi hamda yozma ishlarni bajarishda mustaqillik namoyon etadi. Natijada

o‘quvchilarning yozma nutqi ravon, mantiqiy va mazmunan boy bo‘lib boradi. Shuningdek, interfaol metodlar o‘quvchilarda o‘z fikriga ishonchni oshiradi, yozma topshiriqlarni bajarishga bo‘lgan qiziqishni kuchaytiradi va ularning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga nutqni rivojlantirish birgina ona tili faniga tayanmagan holda boshqa fanlar bilan ham uzviy bog‘langan holda mustahkamlanadi. Jumladan, ona tili o‘qitish metodikasi psixolingvistika fani bilan ham uzviy bog‘liqdir.

Psixolingvistika metodikaga nutq haqida - fikrni bayon qilish turlarini belgilovchi omillar, “nutqni qabul qilish signallari” apparati, individual munosabatga va ommaviy aloqaga nutqiy ta’sirning foydasi haqida ma’lumot beradi. Bu ma’lumotlar metodik masalalarni hal qilish uchun, ayniqsa, bog‘lanishli nutqni o‘stirish metodikasi uchun juda muhimdir. Ona tili metodikasi umumiy pedagogika bilan ham o‘zaro bog‘lanadi. Maktab ta’limidagi har bir o‘quv predmeti, shu jumladan ona tili ham, faqat bilim berish, ko‘nikma va malaka hosil qilish bilangina cheklanmay, bolani ongini oshirishi va tarbiyalashi ham zarurdir.

Haqiqatan ham, ona tili o‘qitish jarayonida bolalarning dunyoqarashi shakllanadi, bilish qobiliyatlari o‘sadi, ular aqliy, axloqiy, estetik tomondan rivojlanadi, xarakterida ma’lum ijobiy xususiyatlar yuzaga keladi, mehnat qilishga o‘rganadi. Bundan tashqari boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining nutqini rivojlantirish bo‘yicha professor, olimlar tomonidan ham bir qator izlanishlar olib borilib, o‘z fikrlarini hamda tavsiyalarini bildirishgan. Jumladan, Bolalarni yozma nutqni o‘zlashtirish zarurligiga olib kelish masalasini M.R. L’vov muayyan bir muvozanat o‘rnatish orqali hal qilishni taklif etadi:

- talqin o‘quvchilarga nutq namunalarini o‘zlashtirishda yordam beradi.
- esse yozish jarayonida esa bu namunalar qo‘llaniladi.

M. R. L’vovning fikricha, yozma nutqni o‘zlashtirishning asosiy sharti motiv yaratishdir, ammo uning taklif etilgan yozma nutqni rivojlantirishga oid o‘quv vazifalarida yozma nutqning faqat bitta funksiyasi - masofadan aloqa qilish - aks etadi. Aloqa qilish, xat yozish orqali, albatta, yozma nutqni rivojlantiradi, lekin uning vazifasi faqat komunikativ funktsiya bilan cheklanmaydi. Bunday vazifani zamonaviy sharoitlarda aloqa texnik vositalari ham bajaradi: telefonlar, radio, videomagnitafon, electron pochta…lar og‘zaki nutqning o‘ziga xos uzatuvchisi hisoblanadi.

Yozma nutqni bolalar uchun o‘ziga xos belgi faoliyati sifatida o‘rganishga qiziqarli bir harakatni R.L. Kreymov amalga oshirdi. Uning fikricha, yozma nutqning to‘g‘ri rivojlanishida asosiy omil - so‘z ijodidir. Bola o‘zini haqiqiy yaratuvchi, matn muallifi sifatida his etadigan holat. Bunga erishish uchun bolalar shaxsiyatiga hurmat bilan qarash, ularning tashabbuslarini va harakatlarini qo‘llab quvvatlash, o‘zini ifoda qilish uchun sharoitlar yaratish zarur. R.L. Kreymovning fikricha, yozma nutqni o‘qitishda o‘qituvchi quyidagi talablarga amal qilishi muhimdir:

O‘quvchining tajribasidan foydalanish: Har bir bola ma’lum bir so‘z zaxirasiga va bu so‘zlarning ma’nolari va mazmunlarini belgilaydigan tajribaga ega. O‘qituvchi bolalarga ularning sezgi va aqliy tajribalarini yaxshiroq tashkil qilishda

yordam berishi va ularning tajribasi va nutqi oʻrtasida muvofiq bogʻlanishlarni oʻrnatishi kerak.

Oʻquvchilarni oʻzlarini qiziqtiradigan va ehtiyojlariga javob beradigan narsalar haqida yozishga undash: Buning uchun, avvalo, bolaning didi va xohishiga mos yashirin hikoyalar mavzularini tanlash zarur.

Bolalar sezgisini oʻstirish: Badiiy adabiyotning eng yaxshi namunalari bilan tanishtirish orqali, ularni oʻqilgan asarlarga nisbatan layoqatli izohi, til va uslubini taqqoslashga oʻrgatishdir. Oʻquvchilar haqiqiy soʻz ustalaridan yozish san'atini oʻrganishlari kerak.

Yozma matnlarni yozish jarayonini shaxsan boshqarish: Yozish jarayonida oʻqituvchi daftarlarga qarash yoki boshqa ishlar bilan shugʻullanishi kerak emas, u har bir oʻquvchiga yaqinlashishi va ularga yozishda yordam berishi, maslahat berishi va qoʻllab – quvvatlashi lozim.

Oʻquvchilar bilan birga yozish: Oʻqituvchi oʻz oʻquvchilari bilan bir vaqtning oʻzida yozganida, u nafaqat ularga yozish qoidalarini koʻrsatadi, balki ularning ishini ilhomlantiradi va ragʻbatlantiradi.

Oʻquvchilar yozgan asarlarning amaliy ahamiyatini ta'minlash: Yozma nutqini shakllantirish jarayoni murakkab, bosqichma-bosqich rivojlanadigan, oʻquvchilarning yoshi, psixologik xususiyatlari, til madaniyati va tafakkur darajasi bilan bevosita bogʻliq boʻlgan jarayondir.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

1. Babayeva D.R "Bolalarni nutqini oʻstirish nazariyasi va texnologiyasi" Toshkent: "Innovatsiya - Ziyo". 2022. 374 b. 16 - 21betlar.

2. Nasriddinova N.A "Boshlangʻich sinf oʻquvchilarining nutq tezligi va ravonligini shakllantirishda foydalanadigan metodlar". Ustozlar uchun, fidoyi va jonkuyar pedagoglar jurnali. -T.: -2021, 17-son.178-180-betlar.

3. K. Qosimova, S. Matchonov, X. Gʻulomova, Sh. Yoʻldosheva, Sh. Sariyev "Ona tili oʻqitish metodikasi-T.: «NOSHIR», - 2009. 352 b. 4-bet

4. Gʻafforova T. "Boshlangʻich ta'lim uchun didaktik materiallar". Toshkent: "Innovatsiya-Ziyo". 2022. 96 b. 4-bet.